

İSLÂM MEDENİYETİNİN KURULUŞUNDA ASHÂB-I KİRÂM

Ayhan Tekineş*

ÖZET

Hz. Peygamber'î (s.a) görerek, ona iman eden sahâbîler, ilk nesil olmaları itibarıyla, dinin temel kaynaklarını nakleden kuşaktır. Adalet ve güvenilirlikleri sebebiyle sahâbîlerin görüşleri ve icmâları dini bir delil olarak kabul edilmiştir. Sahâbe, yalnızca dini hususlarda değil, ilim ve medeniyet alanında da sonraki nesillere örnek ve muallim olmuştur. Tabii bilimlerden bir kısmının İslam dünyasındaki ilk kurucuları ashâb-ı kirâmdır. İslam medeniyetinin inşası da sahâbîler tarafından gerçekleştirilmiştir. Sahâbîler, ilim ve medeniyet alanında ortaya koydukları yenilikleri gerçekleştirirken kendi kimlik ve kültürlerinden taviz vermemişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Sahâbe, adalet, ilim, medeniyet, kültür, kimlik

SAHABAHS IN THE CONSTRUCTION OF ISLAMIC CIVILIZATION

ABSTRACT

Sahabâhs, who saw and believe the Hadrat Mohammed, were the first generation who was the transferor of the fundamental sources of religion. Because of their justice and trustworthiness, Sahabâhs' ideas and consensus are accepted as religious proof. Sahabâhs became the role model and teacher of subsequent generations not only about religious issues but also scientific issues and civilization. Founders of the some of the positive sciences in Islam civilization were from Ashab'î Kiram. Construction of the Islam civilization was also made by Sahabâhs. Sahabâhs did not give any concessions from their identities and cultures when they made reforms on scientific issues and civilization.

Keywords: Sahabâh, justice, science, civilization, culture, identity

GİRİŞ

Medeniyet, Arapça'da şehir anlamına gelen Medîne kelimesinden ihdas edilmiş bir kavramdır. Allah Resûlü'nün (s.a) hicretinden önceki adı Yesrib olan hicret beldesi, hicret ile birlikte "Medînetu'n-Nebî" (Peygamber Şehri) adıyla anılır olmuştur. Medine kelimesi, itaat, mülk, hüküm ve sultan gibi anlamlara gelen "dâne" fiil kökünden gelmektedir. Dîn keli-

mesi ile aynı kökten gelen Medîne kelimesi, belirli bir idare gücünü kabul edip ona itaat eden ve boyun eğen insanların yaşadığı belde anlamını ifade etmektedir.¹ Medîne kökünden yapma masdar olan medeniyet kavramı, “Medeniyet, maddi ve manevi şartların bütünüdür. Bu şartlar, bir cemiyete ve o cemiyetin her ferdine çocukluktan ihtiyarlığa, hayatının her devresinde, gelişmesinin her safhasında, ona lazım olan desteği sağlarlar” şeklinde açıklanmıştır.²

İslam toplumunu inşa eden temel ilkeleri ihtiva eden kaynaklar Kur’an ve Sünnet’tir. Kur’an ve Sünnet’i hayata uygulayan, yeni fethedilen beldeleri ve yeni karşılaşılan durumları vahiy ekseninde yorumlayarak İslâm toplumunu inşa edenler sahâbe-i kirâmıdır. Cemiyet maddi ve manevi açıdan geliştikçe, olumsuz değişimlerin ortaya çıkmaması için toplumu şekillendiren ve böylece “İslam Medeniyeti” diye nitelediğimiz birikimin ilk kurucu nesli ve muallimi, ashâb-i kirâmıdır.

Sahâbe’nin ilim ve medeniyet dünyamıza katkılarının öneminin farkına varan tabiîn nesli merfu hadislerle birlikte onların sözlerini de tedvin etmişlerdir. İlk hadis kitaplarında merfu hadislerin yanında onları açıklamak ve nasıl uygulandıklarını göstermek üzere çok sayıda sahâbe sözü ve uygulamasına (mevkûf hadis) yer verilmiştir. İmâm Mâlik’in (ö.179/795), *el-Muvattâ’* adlı eseri, Abdürrezzâk b. Hemmâm (ö.211/827) ve İbn Ebî Şeybe’nin (ö. 235/849) *el-Musannef* adlı eserlerinde çok sayıda mevkûf haber bulunmaktadır.³ Sahâbe biyografilerinde ve tabakat kitaplarında da sahabîler hakkında detaylı bilgiler bulunmaktadır. Özellikle ilk tabakat yazarlarından İbn Sa’d (ö.230/844), her şehrin âlimlerini ayrı ayrı incelediği *et-Tabakât* adlı eserinde önce o şehre yerleşen sahabîleri tanıtmış, sonra onların talebelerine yer vererek, şehirlerin tarih içinde nasıl Medîneleştiğini göstermiştir. Yakın dönem âlimlerinden Muhammed Abdülhayy el-Kettânî (ö.1962) *et-Terâîbu’l-idâriyye* adlı eserinde asr-ı saâdetteki siyasi, idari, ekonomik ve kültürel faaliyetleri anlatmıştır. Bu eserde Allah Resûlü’nden nakledilen merfu rivayetlerin yanında çok sayıda mevkuf rivayete, sahâbe uygulamasına da yer verilmiştir. Bu eser-

¹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, Beyrut ts, DYN mad.; Âsım Efendi, *Kamûs Tercemesi*, İstanbul ts., DYN mad.

² Mâlik b. Nebi, *Çağdaş Temel Konular*, (çev. Veysel Uysal), İstanbul 1983, s. 30, 31; krş. Toynbee, Arnold, *Tarih Bilinci*, İstanbul 1978, I/45, 46.

³ Mesela, *el-Muvattâ’* da yer alan 1720 rivayetin 822’si merfû, 613’ü mevkûf ve 285’i de maktûdur (tabiîn sözü).

deki rivayetler, sahâbenin İslam Medeniyeti'nin kuruluşundaki yerini gösteren önemli örneklerdir. Farklı ilim dallarındaki araştırmacılar, sahâbîleri çeşitli yönleriyle inceleyerek, ashâbın yerinin daha iyi tanınmasını temin edecek çalışmalar ortaya koymuşlardır.⁴ Bu makalede ise sahâbenin, medeniyetimizin kuruluşunda oynadığı rol incelenecektir.

Sahâbe/Ashâb Kavramı

Arapça'da arkadaş, dost ve bir şeyin maliki gibi anlamlara gelen "sâhib", kelimesinin çoğulu "sahb", onun çoğulu da (cemu'l-cem') "ashâb" ve "sahâbe" kelimeleridir. "Sahâbî" ise sahâbe'ye nispet edilen, onlardan olan kişi anlamındadır. "Sâhib" kelimesi, âdet, ahlâk ve amel benzerliği ve bir işte ortaklık gibi anlamlara da gelmektedir.⁵ Nitekim Kur'an-ı Kerim'de "ashâbu'l-cenne", "ashâbu'l-yemin" gibi çoğul olarak kullanıldığı yerlerde bir iş, durum ve nitelikteki ortaklığı ifade etmektedir.⁶

"Sahube" fiili, Kur'an-ı Kerim'de yol arkadaşlığı yapmak şeklinde de kullanılmıştır.⁷ İki arkadaştan her birini ifade için de sâhib, kelimesi kullanılabilir. Bu fiil kökünün koruma ve himaye gibi bir anlama sahip olması sebebiyle yüksek konumdaki kişiyi ifade için sâhib kelimesi kullanıldığı gibi boyun eğme ve teslim olma anlamlarına gelmesi sebebiyle yanındaki kişiye de sâhib denilmiştir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de "Sizin arkadaşınızda delilikten eser yok"⁸ ve benzeri âyetlerde sâhib kelimesi hem Allah Resûlü'nü (sallallahu aleyhi ve sellem) hem de onun arkadaşlarını anlatmak için kullanılmıştır. Mesela Gâr-ı Hira'da Allah Resûlü'nün yol arkadaşı Hz. Ebu Bekr'e (r.a) seslenişi Kur'an-ı Kerim'de "Hani hatırla ki o, arkadaşına (sâhibihî) 'Üzülme Allah bizimledir' diyordu" şeklinde anlatılır.⁹ Peygamber Efendimiz, Hz. Ebu Bekr'i Kur'an-ı Ke-

⁴ Bk. Bakan, *Tevhit, Ashabın Adaleti*, A.Ü.S.B.E., Erzurum 1993; Azimli, Mehmet, *Halifeliliğin Kurumsallaşması (Başlangıçtan M. 800 Yılına Kadar)*, S.Ü.S.B.E., Konya 1999; Erul, Bünyamin, *Sahâbenin Sünnet Anlayışı*, Ankara 1999; Uraler, Aynur, *Sahâbe Uygulaması Olarak Sünnete Bağlılık*, İstanbul 2000; Özlü, A. Serdar, *Dört Halife Döneminde İç Güvenlik*, A.Ü.S.B.E., Ankara 2003.

⁵ Bk. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, SHB mad.; İbn Faris, Ebu'l-Hüseyn, *Mu'cemu'l-mekâyis fi'l-luga*, Beyrut 1994, SHB mad.

⁶ Çapan, Ergün, *Kur'an-ı Kerim'de Sahâbe*, İstanbul 2002, s. 1, 2.

⁷ Kehf sûresi, 18/76.

⁸ Sebe' sûresi, 34/46.

⁹ Tevbe suresi, 9/40.

rim’de geçen bu ifadeyi hatırlatacak şekilde, “Sizin, arkadaşımı (sâhibî) benim hatırım için üzmemeniz gerekmez miydi?” diyerek, sâhib kelimesi ile tavsif etmiştir.¹⁰ Ayrıca birçok hadislerinde Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), kendisine iman edenleri “ashâbım” diye nitelendiği için onu görüp iman edenlere ashâb ve sahâbe denilmesi kabul görmüştür.¹¹

Sahâbe kavramının kimleri kapsadığı hususunda bazı ihtilaflar bulunmaktadır. Sahâbe kavramının tanımındaki en önemli ihtilaf Allah Resûlü’nü bir an görüp sohbetinde bulunanlar sahâbe midir, yoksa uzun zaman yanında bulunma şart mıdır? konusunda olmuştur.¹² Uzun süre yanında bulunmayı ya da onunla birlikte bir savaşa ya da sefere çıkmayı şart koşanlar olmuşsa da bu görüşler kabul görmemiştir. İmam Buhârî, sahâbeyi, “Müslümanlardan kim Peygamber’e (sallallahu aleyhi ve sellem) arkadaş olmuş veya onu görmüşse o kişi Peygamber’in ashâbındandır” şeklinde tanıtarak, bir defa dahi olsa onu görenlerin sahâbeden olduğu kanaatinde olduğunu ifade etmiştir.¹³ İmam Buhârî, anılan babda, bir zaman sonra insanların içinde sahâbîlerin sayıca azalacağını muhtemelen bu sebeple sefere çıkan ordulara “İçinizde Allah Resûlü’ne arkadaş olmuş kişi var mıdır?” diye sorulacağını, “evet” denilmesi halinde onlara fethin nasip olacağını bildiren hadisi ve “Ümmetimin en hayırlıları benim zamanımda yaşayanlardır” hadisini zikretmiştir. Böylece o, Allah Resûlü’nün (sallallahu aleyhi ve sellem) zamanında yaşamış arkadaşlarının ve onu gören müminlerin İslam ümmetinin en faziletli nesli olduğu şeklindeki görüşünü hadislerle de delillendirmiştir.

Allah Resûlü’nü görme şartı, ayrıca arkadaş olma şartına ihtiyaç bırakmamaktadır. Ancak, âma olanların görmeleri mümkün olmadığından daha sonraları yapılan tanımlarda görme yerine “likâ” yani karşılaşma kavramı kullanılmıştır. İmam Buhari’nin “Müslümanlardan” kaydını tefsir eden usûlcüler, kişinin Allah Resûlü ile karşılaştığında Müslüman olması ve vefat ettiğinde Müslüman olarak vefat etmesinin gerektiğini be-

¹⁰ Buhari, Fezâilü ashâbî’n-nebî 5.

¹¹ Bk. Buhârî, Fiten 1; Rikâk 45; Müslim, Fedâil 32; Tahâret 39; Eymân 8; İbn Mâce, Zühd 36; Ahmed b. Hanbel, V, 48; III, 28.

¹² Aliyyülkârî, sahâbî tanımında usûlcülerin uzun süre Allah Resûlü’nün (s.a) yanında bulunmayı şart koştuklarını söyler. Bk. a.mlf., *Şerhu Şerhi Nuhbeti’l-fiker*, (nşr. Muhammed Nizâr Temûm, Heysem Nizâr Temûm), Beyrut ts, s. 576, 577.

¹³ Buhârî, Fezâilü ashâbî’ nebî, 1.

lirtmişlerdir.¹⁴ Peygamber Efendimiz'in vefatından sonra irtidat edip sonra tevbe ederek tekrar Müslüman olanların durumu ise ihtilafıdır. Şâfiîler, irtidat edip daha sonra yeniden Müslüman olanların da sahâbi olduğunu söylemişler, Hanefiler ise irtidatın geçmiş amelleri iptal ettiğini söyleyerek bu durumdakilerin sahâbîlik vasıflarını yitireceklerini sahâbi olabilmeleri için yeniden Allah Resûlü'nü görmeleri gerektiğini belirtmişlerdir.¹⁵ Ancak irtidat edenler uygulamada sahâbe kabul edilmişlerdir.¹⁶ Nitekim bu durumda olan bazı kişiler, sahâbîlerin hayatlarını ihtiva eden biyografi eserlerinde yer almıştır. Bu takdirde İmam Buharî'nin sözlerini, "Allah Resûlü'ne (sallallahu aleyhi ve sellem) mümin olarak mülaki olan ve Müslüman olarak ölen kişidir" şeklinde bir tanıma dönüştürmek mümkündür.¹⁷

Allah Resûlü'nü (s.a) Görmek

Ashâb-ı kiram Allah Resûlü'nü görme şerefiyle diğer bütün insanlardan ayrılmaktadırlar. Allah Resûlü'nü uykuda görmenin bile diğer rüyalardan farkı vardır.¹⁸ Bu sebeple bir an bile olsa onu görenler ayrı bir berekete mazhar olmuşlardır. Allah Resûlü'nü görmek için gelenler, bin bir sıkıntı içinde bazen günler süren yolculuklar neticesinde bazen de yıllarca bekleyip büyük bir hasretle gelip onu görüyorlardı. Bu sebeple onunla karşılaşmak başka birisiyle karşılaşmaya benzetilmemelidir. Zira onunla karşılaşan insanların bir çoğu, onu görüp Müslüman oluyor dinlerini değiştiriyorlardı. Bu derece belirleyici ve etkileyici bir karşılaşmayı sıradan insanları görmeye karıştırmamak gerekir. Muasırlarının bu ayrıcalığını Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), "Ümmetimin en hayırlısı benim zamanımda yaşayanlar, sonra onlardan sonra gelenler sonra da onlardan sonra gelenlerdir" sözleriyle ifade etmiştir.¹⁹

Bizatihi görmek aynı zamanda yaşamaktan daha etkili ve faziletli bir ayrıcalıktır. Nitekim Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), "Beni gören ve bana iman edenlere ve görmedikleri halde bana iman edenlere müjde-

¹⁴ Muhammed Molla Hanefî, *Şerhu dîbâci'l-müzehheb*, Medine ts, s. 68.

¹⁵ Aliyyülkârî, *a.g.e.*, s. 576.

¹⁶ Sahâbî kavramının içeriği hakkındaki farklı görüşler için Bk. Muhammed Molla Hanefî, *a.g.e.*, s. 69.

¹⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe fi temyîzi's-sahâbe*, Beyrut 1910, I, 6.

¹⁸ Bk. Buhari, Ta'bir 10.

¹⁹ Buhari, Fezâilu ashâbî'nebî, 1.

ler olsun" buyurmuştur.²⁰ Medineli tabiîn âlimlerinden Talhâ b. Hırâş'ın Câbir b. Abdullah'tan (r.a) rivayet ettiği hadiste; Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Beni gören veya beni göreni gören müslümana ateş değmez". Talhâ bu hadisi rivayet eder ve Câbir b. Abdullah'ı (r.a) görme şerefini elde ettiğinden dolayı duyduğu mutluluğu ifade edermiş.²¹

Allah Resûlü ile Sohbetin Değeri

Ariflerle ve kâmil insanlarla sohbetin kemale erdirici bir özelliği vardır. Zira sohbet esnasında karşılıklı duygu paylaşımı ve ruhi etkileşim olur. Sohbetin bu özelliğini Said Nursî, "Sohbet-i Nebeviye öyle bir iksirdir ki, bir dakikada ona mazhar bir zat, senelerle seyr u sülûke mukabil, hakikatin envarına mazhar olur. Çünkü, sohbette insibağ ve in'ikâs vardır" sözleriyle dile getirir.²² İnsibağın etkisi, şöyle açıklanmıştır: "Sahâbe, hakıyla nübüvvet nurunu gönül aynalarıyla aksettirdiler. O Mir'ât-ı Mücellâ'ya tam bir mâkes oldular ve O'nu tam mânâsıyla temsil ettiler. İmamlar İmamı'na tavizsiz ittiba ile imamlarının sinesinde kaynayan o hakikat buhurdanlığını alıp ruhlarında yaşadılar, yaşattılar ve insanlığı -Cenâb-ı Hakk'ın yardımıyla- aydınlığa boğdular."²³

Allah Resûlü'nün sohbetinde bulunmadan, onun hislerini, hassasiyetlerini ve halini tam anlamak mümkün değildir. Ashâb-ı kiram, ondan dinledikleri sözleri bize aktarmışlar, fiili sünnetlerini tasvir etmişler, Allah Resûlü'nün halini, o andaki ızdıraplarını ve duygularını onunla birlikte hissetmişler ancak çoğu kez bize bu hislerini nakletmemiş ya da nakledememişlerdir. Zira duyguların söze dökülmesi çoğu zaman mümkün değildir. Sahâbenin duyguları talebelerine intikal etmiştir. Böylece Allah Resûlü'nün sözleri ve fiilleri kayıt altına alınarak korunduğu gibi halleri ve hisleri de nesilden nesile intikal ettirilmiştir. Tabiîn âlimlerinden Alkame b. Kays en-Nehâî, hocası Abdullah b. Mes'ud'u anlatırken, "O, hal ve tavırlarında Allah Resûlü'ne en çok benzeyendi" der; Alkame'nin talebeleri de "Abdullah'a en çok benzeyen de Alkame idi" diyerek, Allah Resûlü'nün hallerinin kuşaktan kuşağa nasıl

²⁰ Ahmed b. Hanbel, V, 248.

²¹ Tirmizî, Menâkıb 56.

²² Said Nursî, *Sözler*, İzmir 2002, s. 653.

²³ Gülen, M. Fethullah, *Asrın Getirdiği Tereddütler-3*, İzmir 1998, 72.

aktarıldığını ifade ederler.²⁴ Sonraki tabakalarda da bu ittisal korunmuş, hoca-talebe ilişkisi içinde kuşaklar boyu aktarılmıştır. Hadisçilerin ilmi kitaplardan almak yerine ricâlden almayı şart koşmasının sebeplerinden birisi de bu duygu paylaşımı ve edeb aktarımıdır. Abdullah b. el-Mübarek'in (ö. 181/797), "Allah, Muhammed (s.a) ümmetinin isnadlarını korumuştur" sözüyle ifade ettiği gibi ilim gibi ahlâk ve edeb de nesilden nesle hoca-talebe bağıyla (ittisal), yaşanarak aktarılmıştır.²⁵

Bir dinin asliyetini muhafazası ve geniş kitlelere bozulma ve değişmeye maruz kalmadan ulaşabilmesi ilk neslin saffetine ve gayretine bağlıdır. İslam kıyamete kadar baki ve evrensel bir din olduğundan dolayı Cenab-ı Hakk, dinin temel kaynağı olan Zikr'i yani "Kur'an ve Sünnet"i kendisinin koruyacağını, "Şüphesiz Zikri Biz indirdik ve şüphesiz Biziz onun koruyucuları. Biziz onu koruyacak." âyetiyle beyan etmiştir.²⁶ Kitap ve Sünnet'in korunması ise isnâd ile gerçekleşmiştir. Allah Teâlâ, dini koruması için ashâb-ı kirâmı seçmiş, vahiyle onları terbiye etmiş ve yetiştirmiştir. Kur'an-ı Kerim'deki bir çok âyette ilk muhataplar ashâb-ı kirâmdır. Müminlerin, mücahitlerin ve muhacirlerin övüldüğü âyetlerde ilk ve doğrudan sahâbeye hitap edilmiştir.

Allah Resûlü'ne Kur'an-ı Kerim dışında indirilen vahiylerle de birçok kez sahâbî uyarılmış, tebrik edilmiş ve övülmüştür. Nitekim Allah Resûlü (s.a), bazı sahâbîlerini cennetle müjdelemiş, bazılarının da hususi faziletleri kendisine vahiyle bildirilmiştir. Mesela Ebû Musâ el-Eş'arî'nin (r.a), rivayet ettiği bir hadiste sahâbîlerin cennetle nasıl müjdelendiği şöyle anlatılır: Allah Resûlü (s.a) ile birlikte Medine'nin bahçelerinden birindeydik. Bahçe kapısına vuruldu, Resûl-u Ekrem, "Kapıyı aç ve geleni cennetle müjdele" buyurdu, açtım baktım ki Ebû Bekr (r.a), ona müjdeyi söyledim, Hazreti Ebû Bekr, Allah'a hamd etti. Bir müddet sonra Hazreti Ömer geldi, Allah Resûlü, onu da cennetle müjdeledi Hazreti Ömer de Allah'a hamd etti. Daha sonra Hazreti Osman geldi, o da cennetle müjdelendi, ancak başına büyük sıkıntılarının geleceği bildirildi, Hazreti Osman, Allah'a hamd etti ve Allah'ın kendisine yardım etmesi için dua etti.²⁷ Cennetle müjdelenme ancak vahiy yoluyla bilinebilecek ahiretle alakalı

²⁴ İbnu'l-Cevzî, *Sıfatı's-safoe*, Beyrut 1989, I, 209.

²⁵ İbn Receb el-Hanbelî, *Şerhu İleli't-Tirmizî*, (nşr. Hemmâm Abdurrahim), Ürdün 1987, I, 360.

²⁶ Hicr sûresi, 15/9

²⁷ Buhârî, Fedâilu ashâbî'n-n-Nebî 6.

hakikatlerdendir. Bu sebeple Allah Resûlü'nün bu üç sahâbîsini cennetle müjdelemesi o anda kendisine indirilen bir vahiyledir. Bir başka hadisle-
rinde Resûl-u Ekrem, ensardan Übeyy b. Ka'b (r.a) hakkında kendisine
indirilen vahyi, ona şöyle anlatmıştır: Allah Resûlü, "Ey Übeyy, Allah
Teâla, bana beyyine sûresini sana okumamı emretti" buyurmuştur. Haz-
reti Übeyy, "Allah benim adımı andı mı?" diye sormuş, "evet" cevabını
alınca ağlamaya başlamıştır.²⁸

Ashâb-ı kirâm, Peygamber Efendimiz ile risaleti cihetiyle alakalıdır.
Vahiy onlara indirilmiş, onlar vahiyle terbiye edilmişlerdir. Vahyin onla-
ra getirdiği bereketin farkında olan ashâb Allah Resûlü'nün vefatından
sonra saadet asrını hasretle yad etmişlerdir. Efendimiz'in vefatından son-
ra Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer, Peygamberimiz'in (sallallahu aleyhi ve
sellem) süt annesi olan Ümmü Eymen'i ziyaret etmişler, onun ağladığını
görünce teselli etmek istemişler, Ümmü Eymen (r.anha) onlara şöyle de-
miştir: "Ben Allah Resûlü'nün bu dünyadakinden daha iyi bir halde ol-
duğunu bildiğimden dolayı onun vefatına ağlamıyorum, ben gökyüzün-
den gelen haber kesildiğinden dolayı ağlıyorum".²⁹ Görüldüğü gibi her
an yeni bir vahiy haberi ile karşılaşma ihtimali içinde yaşayan ashâb-ı ki-
râm üzerinde, indirilen her yeni vahyin ve bildirilen her yeni hükmün
büyük tesiri vardı. Vahyin oluşturduğu bu atmosfer onların her daim
canlı ve dinamik kalmalarını temin etmiştir.

Sahâbenin Adaleti

Sahâbîlerin eşsiz faziletleri, fedakârlıkları, samimi dindarlıkları ve ka-
tiyen yalan söylememeleri sebebiyle bütün sahâbîler "âdil" kabul edil-
miştir. Adalet kavramı Kur'an-ı Kerim'de, şahitlikle ilgili meselelerde
fıkhî bir kavram olarak geçmektedir. Borçların yazılması anlatılırken
"Aranızda doğrulukla tanınmış bir kâtip onu yazsın"³⁰, buyrulmuş; "Bu
boşanmaya sizden iki adalet sahibi kimseyi şahit tutun"³¹ âyetinde de şa-
hitlerin sayısı ve adalet vasfına sahip olmaları hususu belirtilmiştir. Sa-
hâbenin adalet vasfına sahip olduğu ise bir âyet-i kerimede açıkça beyan
edilmiştir. Kıblenin tahvili esnasında ashâb-ı kirâmın durumunun anla-

²⁸ Buhârî, Menâkıbu'l-ensâr 16.

²⁹ İbnu'l-Cevzî, a.g.e., II, 39.

³⁰ Bakara suresi, 2/282.

³¹ Talâk suresi, 65/2.

tıldığı âyet-i kerime “Ve işte böylece Biz sizi âdil (vasat) bir ümmet (topluluk) kıldık ki insanlar nezdinde Hakk’ın şahitleri olasınız ve Peygamber de sizin hakkınızda şahit olsun”³² buyrulmuştur. Âyet-i kerime de öncelikle ashâb-i kiramın kıblenin tahvili esnasındaki samimi bağlılıkları anlatılmakta; onların başkalarına uymalarının gerekmediği aksine diğer toplulukların onlara uyması gerektiği vurgulanmaktadır. Böylece adalet vasfı hem hukuki hem de ahlâki bir terim olarak ashâb-ı kiram için bizzat Cenab-ı Hakk tarafından zikredilmektedir.

Adaletin bulunmaması durumu ise “fısk” kavramıyla izah edilmiştir. “Ey iman edenler, herhangi bir fâsık size bir haber getirecek olursa, onu iyice tahkik edin”³³ âyetinde haberlerin kabulü, dolayısıyla şahitliğin kabulü fâsık olmama şartına bağlanmıştır. Fısk kavramı öncelikle imani ve ahlâki bir niteliktir ve şu üç hususu birlikte ifade etmektedir: (1) Kişi dini esaslara samimi inanan, şeâire saygılı, Kur’an ve Sünnet’e bağlı olmalıdır. (2) Sözüne itimat edilecek kişinin günahkâr olmaması, günah işlemişse tevbe edip pişman olması gerekir. (3) Yalan söylememelidir. Ayrıca yalan söyleyebilir ya da yalan söylemiş olabilir kuşkusuna sebep olacak bir ithama maruz da kalmamalıdır. Yalan söylediği bilinen kişi tevbe bile etse adalet sıfatını kaybetmiş sayılır. Hadis âlimleri Kur’an-ı Kerim’de beyan edilen adalet ve fısk kavramlarını esas alarak, sahâbenin zikredilen her üç husustan da uzak ve beri olduklarını anlatmak maksadıyla “bütün sahâbîler udûl’dür” demişlerdir. Ehl-i sünnet âlimleri, fitnelere karışanlar dahil olmak üzere bütün sahâbîlerin âdil olduğunda icmâ etmişlerdir.³⁴

Bir kişinin iç dünyasını, niyetini, samimiyetini yalnızca Allah bilebilir. Cenab-ı Hakk, ashâb-ı kiramın samimiyetlerini ve âhiretteki durumlarını bildirerek onlar hakkındaki şüpheleri izale etmiştir. Birçok âyet-i kerime de imanlarındaki samimiyet ve Allah Teâlâ’nın rızasına kavuştukları haber verilmiştir. “İman edip hicret edenler, Allah yolunda cihad edenlerle onlara kucak açıp yardım eden Ensar var ya, işte gerçek müminler bunlardır. Bunlara bir mağfiret ve pek değerli bir nasip vardır”³⁵ âyetinde dünya ve ahiret itibarıyla en şerefli makamın ashâb-ı kirâma verildiği bildirilmiştir. Keza Allah’ın onların dine samimi bağlılıklarından ve ha-

³² Bakara sûresi, 2/143.

³³ Hucurat sûresi, 49/6.

³⁴ Efendioğlu, Mehmet, *Sahâbeye Yöneltilen Tenkitler*, (MÜSBE, Yayınlanmamış Doktora tezi), s. 19; İbnu’s-Salâh, *Mukaddime*, (nşr. Âişe Abdurrahman), Kahire 1990, s. 491.

³⁵ Enfâl sûresi, 8/74.

yat tarzlarından razı olduğu "İslam'da birinci dereceyi kazanan muhacirler ve ensar ile onlara güzelce tâbi olanlar yok mu? Allah onlardan razı, onlar da Allah'tan razı oldular. Allah onlara içlerinden ırmaklar akan cennetler hazırladı."³⁶ âyetinde açıkça bildirilmiştir. Yine bir başka âyette "Siz insanların iyiliği için meydana çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği yayar, kötülüğü önlersiniz, çünkü Allah'a inanırsınız" buyrulmuştur.³⁷ Hz. Ömer (r.a) âyet-i kerimede "entüm" (sizsiniz) yerine "küntüm" (siz idiniz) denilmiş olmasını delil göstererek âyette özellikle ashâb-ı kiramın kastedildiğini söylemiştir.³⁸

Ashâb-ı kiramın günah işlemesi meselesine gelince onlar masum değildir. Bu sebeple günah işlemiş sahâbîler vardır. Ancak onlar işledikleri günahları helal saymamış, günahlarında ısrar etmemiş ve tevbe ederek Allah'a yönelmişlerdir. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), ashâbından zina suçundan dolayı recm cezası uygulanan Mâiz b. Mâlik adlı sahâbînin bağışlanması için dua etmelerini istemiş ve "O öyle bir tevbe etti ki, onun tevbesi bütün ümmete paylaştırılıysaydı hepsine yeterdi" buyurmuştur.³⁹ Onlar dine bağlılıklarında ve dindarlık duygularında bir eksiklik olduğu için değil hatayla işledikleri günahları günah bilip tevbe ettikleri için, adalet vasıfları zedelenmemiştir. Ashâb-ı kirâm'ın siyasi tercihleriyle alakalı hataları ise içtihat hatası olduğu için tenkit edilemez. Zira içtihat eden kişi, içtihat ile gerçeği ve bu yolla Allah'ın rızasını talep etmektedir. Hata bile yapsa bu niyetinden ve gayretinden dolayı sevap kazanacaktır. Bu sebeple ashâb-ı kiram arasında vuku bulan savaflara ve siyasi olaylara karışan sahâbîler tenkit edilmemelidir.

Ashâb-ı kirâm'da sıdk sıfatı asıldır. Onların birbiri hakkında "kezebe" (yalan söyledi) şeklindeki sözleri incelendiğinde bu sözle, hata anlamı kastedildiği görülecektir.⁴⁰ Ashâb-ı kiram için yalan ile küfür neredeyse eş anlamlı kelimelerdir. Münafık olduğu bilinen bazı kişiler dışında sahâbe-i kiram arasında yalan söylediği tespit edilen bir kişi yoktur. Onlar en önemli meselelerde bile Allah Resûlü'ne karşı yalana başvurmamışlardır. Zaten dünyevi işlerinde yalan söylemeyen bu insanların Peygamber (aleyhi's-selâtu ve's-selâm) hakkında yalan söylemesi mümkün de-

³⁶ Tevbe sûresi, 9/100.

³⁷ Âl-i İmrân sûresi, 3/110.

³⁸ et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, Beyrut 1995, IV, 171.

³⁹ Müslim, Hudûd 22.

⁴⁰ Bk. Âşikkutlu, Emin, *Hadiste Ricâl Tenkidi*, İstanbul 1997, s. 38-40.

ğildir. Nitekim Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), "Benim hakkımda yalan söylemek başka birisi hakkında yalan söylemek gibi değildir. Kim benim hakkımda bilerek yalan söylerse cehennemdeki yerini hazırlasın" buyurarak bu hususa işaret etmiştir.⁴¹ Yalan söylenip söylenmediği araştırmaya dayalı bir husustur. Yapılan araştırmalar neticesinde muhaddisler, sahâbîlerin, katiyen Allah Resûlü hakkında yalan söylemediğini ve söylemediği bir söz veya fiili ona nispet etmediğini tespit etmişlerdir. Onların söz ve fiillerinde doğruluk esastır. Bu sebeple muhaddislerce bütün sahâbîler âdil kabul edilmişlerdir.

İslam ümmeti başlangıçtan itibaren sahâbenin adaleti konusunda titiz davranmıştır. Hatta sahâbîler arasında siyasi ihtilaflar vuku bulduğunda karşı gruplar içinde yer alan sahâbîlerin görüş ve fikirlerine değer verilmiştir. Mesela, Hz. Mu'aviye (ö. 60/679) ile Abdullah b. Abbâs (r.a) (ö. 68/687) Siffin'de karşı cepheelerde savaşmışlardır. Mu'aviye (r.a) yatısı namazından sonra vitir namazını tek rekat olarak kılınca, orada hazır bulunan İbn Abbas'ın (r.a) kölesi gelip Abdullah b. Abbas'a Hz. Mu'aviye'yi şikayet etmiştir. İbn Abbas, "Ona ilişme, kuşku yok ki o, Allah Resûlü'ne (s.a) arkadaşlık/sahib yapmıştır." diye cevap vermiştir.⁴² Adaleti konusunda kuşku duymadıkları için çoğu Abbâsî idaresindeki bölgelerde tasnif edilmiş hadis kitaplarında Hz. Mu'aviye'den 163 hadis rivayet edilmiştir.⁴³ Sahâbenin samimiyetine güven duyulmasaydı, onlar örnek alınmazlardı. İslam toplumu, örnek alacak güven duyulan selef-i salihine sahip olmasaydı yeni bir medeniyet inşa edilemezdi.

İslâm Medeniyetinin İnşasında Sahâbe

Ashâb-ı kirâm, Kur'an'ı saf ve duru olarak anlamış, hayatlarına mal etmiş ve şuuraltı müktesebat haline getirmişlerdir. Onlar, Kur'an ve Sünnet'le öğrendikleri hakikatleri iman haline getirmiş ve benliklerine mal etmişlerdi. İcmalen bildikleri bu hakikatleri daha sonra tefekkür ile açarak, kâinat, eşya ve insanı yeniden yorumlamışlardır. Yeryüzünün şeklini değiştirmiş, düşünceler üzerindeki zincirleri kırmış, kalp, irade, his ve

⁴¹ Müslim, Mukaddime 2.

⁴² Buhârî, Fedâil 28.

⁴³ Karataş, Mustafa, *Hadislerin Sayısı*, İstanbul 2008, s. 302.

şuurun nihaî gayelerini belirleyerek insan ruhundaki potansiyel değerlerin inkişaf ettirilme usûl ve esaslarını göstermişlerdir.⁴⁴

Kur'an dinin temel ilke ve esaslarını bildirmiş, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) bu emirlerin nasıl uygulanacağını açıklamış ve göstermiş, ashâb-ı kirâm da uygulamıştır. Dini emirlerin uygulanması, korunması ve sonraki kuşaklara aktarılması vazifesini hakkıyla yerine getiren ashâb-ı kirâm, İslam ilim ve medeniyetinin kurucu unsuru olmuştur. Onlar, ilim geleneklerini başlatmış ve ilimlerin usûlünü belirlemişlerdir. Mesela Ashâb-ı kirâm Allah Resûlü'nden tevarüs ettikleri sâ ve müdd gibi hacim ölçülerini nesilden nesile aktarmış ve korumuşlardır. Medinelilerin kullandığı hacim ölçülerinin, sâ ve müddlerinin bereketi için Resûl-u Ekrem Efendimiz medinelileler dua etmiştir.⁴⁵ Böylece ölçü ve tartı birliği sağlanarak standartlar belirlenmiştir. Mesela Kettânî, Mağrib ve Hind'de kullanılan müddün birbirini izlediğini ifade ederek, yüzyıllar boyunca müdd ve sâ'n ölçüsünü bildiren rivayetlerin isnadlı bir şekilde korunduğunu hatta Allah Resûlü'nün ölçülerinin birebir kopyalarının muhafaza edildiğini belirtir.⁴⁶

Vahiy karşısında geçmiş müktesebatlarını adeta sıfırlamışlar ve yeni bir kimlikle uyanmışlardı. Vahye itimat etmişler ve güvenmişler ve hayatın her alanına kendi renklerini çalmışlardır. Ashâb-ı kirâmdan bir grup yolculuk esnasında bir yerde konaklar, bir cariyeye yanlarına gelip "Kabilenin büyüğü zehirlendi, erkeklerimiz de yanımızda değil içinizde rukye yapmasını bilen var mı?" diye sorar. Sahâbîler arasından o ana kadar rukye ile hiç alakası bilinmeyen birisi kalkar ve "ben yaparım" diyerek gider ve kabile reisine okur. Reis hemen iyileşir ve rukye yapan sahâbiye otuz koyun hediye eder. "Arkadaşları sen rukye bilir miydin?" diye sorarlar, sahâbî, "Ben ona Ümmü'l-Kitâb'ı (Fatiha) okudum" der. Medine'ye gelince durum Allah Resûlü'ne anlatılır, o da "Fatiha'nın rukye olduğunu nereden bilmiş?" diyerek, takdirini ifade eder.⁴⁷ Rukye, cahiliye dönemi Arapları arasında bazı hastalıkların tedavisinde özellikle de yılan

⁴⁴ Gülen, Fethullah, *Işığın Görüldüğü Ufuk*, İstanbul 2001, s. 50, 51.

⁴⁵ Allah Resûlü (s.a), "Allahum, onların ölçülerini bereketli kıl, sâ ve müddlerin bereketli eyle" diye dua etmiştir. Buhârî, Buyû 53; Keffârât 5. Medine'de kullanılan müdd, yaklaşık bir avuç içi, sâ da dört müd'de tekabül eden bir hacim ölçüsüdür.

⁴⁶ el-Kettânî, Muhammed Abdülhayy, *Hiz. Peygamber'in Yönetimi, et-Terâtibu'l-idâriyye*, (trc. Ahmet Özel), İstanbul 1991, s. II/186, 187.

⁴⁷ Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân, 9.

ve akrep sokmalarında başvuru bazı kelimeler okuyarak uygulanan bir tedavi yöntemi idi. Onların uyguladığı bu yöntemi diğer cahiliye âdet ve inançlarıyla birlikte yasaklayan İslam, onun yerine Kur'an okuyarak tedaviyi koymuştur. Anılan sahâbi, muhtemelen bu konuda bir bilgiye sahip olmadığı halde Kur'an'a bağlılığı ve itimatı sebebiyle Kur'an tilaveti ile hastanın şifa bulmasına vesile olmuştur.

Ashâb-ı kirâm, ortaya çıkan problemleri çözümde yeni ve başarılı örnekler ortaya koymuşlardır. Allah Resûlü hayatta iken onların bazı uygulamalarını beğenmiş ve sünnet kılmıştır. Mesela Hubeyb b. Adıyy (r.a), öldürüleceği esnada namaz kılan ilk kişi olmuş bu uygulama daha sonra Müslümanlar tarafından sünnet kabul edilerek devam ettirilmiştir.⁴⁸ Esmâ binti Umeys (r.anha) Habeşistan hicretinden dönüp Medine'ye geldiğinde Habeşistan'da gördüğü vefat eden kişinin cenazesinin tahta sedir üstünde taşınmasını Medine'deki Müslümanlara öğreten ilk kişi olmuştur.⁴⁹ Keza ilk vâkıf Allah Resûlü'nün emriyle Hz. Ömer tarafından gerçekleştirilmiştir.⁵⁰ Hz. Ömer daha sonra vâkıf uygulamasının nasıl yapılacağını çocuklarına göstermiş ve ilk vâkıf şartnamesini oğullarına hazırlatmıştır. Böylece vâkıf kurumunu tesis etmiştir.

Önemli şehirlerdeki ilim halkalarının ve geleneklerinin ashâb-ı kirâm etrafında şekillendiği görülmektedir. Kûfeliler Abdullah b. Mes'ûd (r.a), Medineliler Zeyd b. Sâbit (r.a) ve Mekkeliler ise Abdullah b. Abbâs'ın (r.a) fetva ve görüşlerini benimseyerek, ilim geleneklerini tesis etmişlerdir.⁵¹ Kur'an ilimleri, tefsir, hadis ve fıkıh gibi ilimler sahâbiler tarafından tesis edildiği gibi beşeri ilimler ve tabii ilimler alanında da sahâbe, insanlara rehberlik yaparak bazı ilimlerin ilk kurucuları bazılarının da temel esaslarını ilk belirleyenler olmuşlardır.

Sahâbiler, coğrafya, tarih ve kültür tarihi açısından önemli tespitler ortaya koymuşlardır. Mesela, Hz. Ömer, vali ve ordu komutanlarından fethettikleri ülkeleri tavsif eden raporlar istiyordu. Onun bu talebi yeni coğrafyaları tanıma, halkların inançlarını ve kültürlerine anlama ve kâinatı keşfetme konusundaki arzusunu göstermektedir. Hz. Ömer'e gönderilen

⁴⁸ et-Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *Kitâbu'l-Evâil*, Beyrut 1983, s. 108.

⁴⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, Beyrut 2006, IXX, 527.

⁵⁰ Taberânî, a.g.e., s. 87.

⁵¹ İbnu's-Salâh, a.g.e., s. 493.

raporlardan birisi dehası ile temayüz etmiş sahâbîlerden birisi olan Amr b. el-Âs (r.a) tarafından gönderilen şu mektuptur:

“Bil ki ey Emiru'l-Mü'minîn! Mısır, kül rengi bir köy, yeşil bir ağaç, uzunluğu bir ay ve eni on (gün), siyaha çalan dağlarla çevrili, kırmızı ve ya sarıya çalan kumu olan, bir ülkedir; ortasını Nil çiziyor, gidiş ve gelişi kolay, güneşin ve ayın akışı gibi belli zamanlarda suyu azalıp çoğalarak akan, yerin pınar ve kaynaklarının yükseldiği, gürültüsü artıp dalgaları büyüyerek etrafa taşınca bazı köylerden diğerlerine ancak küçük gemiler ve hafif sandallarla geçilebilir, yükselişi son noktasına varınca ilk akışındaki gibi tekrar eski haline döner, o zaman halk çıkıp vadilerin yukarı taraflarını ve tabanlarını sürerek tohum eker ve mahsulü Rabb'den beklerler, mahsul ortaya çıkıp belirince üstten yağmur onu sular, alttan toprak besler, o zaman sütü bollaşır ve sinekleri çoğalır ve derken Mısır, ey Müminlerin Emiri, beyaz bir inci, siyah bir anber ve yeşil bir zümrüt olur. Dilediğini yapan Allah ne yücedir. Bu memleketleri ıslah eden, geliştiren ve halkın burada ikametini sağlayan (yöneticiler) zayıf kimselerin toplumun önderleri hakkındaki sözlerini kabul etmesin, vergiyi mahsul zamanında alsın, aldığı vergilerin üçte birini köprü ve kanallara harcasın. Yöneticilerin böyle yönetmesi ile işler yoluna girince servet kat kat artar. Her işin başında ve sonunda başarı Allah'tandır”.⁵² Bu metin, sahâbîlerin askeri başarılarının arkasında ne kadar derin ve nüfuz edici bir bakış açısına sahip olduklarını göstermektedir. Kültür ve beşeri coğrafya üzerine yapılmış kısa ancak kuşatıcı bir tahlildir.

Ashâb-ı kirâm yeni ilimler tesis etmişlerdir. Dil bilimine ihtiyaç hissedilmesi üzerine Hz. Ali, Arap gramerinin temel ilkelerini tespit etmiştir. Harflerin nasıl noktalanacağını (i'câm) hareketlerin nasıl kullanılacağını (nakt) ilk belirleyen Hz. Ali'dir. Hz. Ali talebesi Ebu'l-Esved ed-Duelî'ye (ö.69/688) Arapça'nın esaslarını bir sahifeye yazarak vermiştir. Bu sahife; “Bismillahirrahmanirrahim, Bütün söz (kelam), isim, fiil ve harften ibarettir. İsim “müsemma”dan haber veren şeydir. Fiil, müsemma'nın hareketinden haber veren şeydir. Harf de ne isim ne fiil olan bir manayı haber veren şeydir...” şeklinde nahiv ilminin esasları olan bilgileri ihtiva etmektedir.

⁵² Kettânî, *Terâtibu'l-idâriyye*, III, 83, metnin Arapça aslıyla karşılaştırılarak tercümede bazı tasarruflarda bulunulmuştur.

tedir. Daha sonra bu bilgiler esas alınarak nahiv ilmi tedvin edilmiş ve geliştirilmiştir.⁵³

Değerlendirme

Medeniyet ile adalet ilkesi arasında sıkı bir ilişki vardır. Sahâbîler âdil kabul edilmeseydi, onlar üzerine yeni bir medeniyetin inşası mümkün olmazdı. Ancak sahâbîlerin âdil kabul edilmesi, kararlaştırılmış ve sonradan icad edilmiş bir kabul değildir. Ashâbın adaletinin temel referansları Kur'an ve Sünnet'tir. Ayrıca onları her yönden inceleyen talebelerinin hüsn-i şehadetidir. Adalet vasıfları onları ittiba edilecek örnekler kılmıştır. Bu örnek şahsiyetler üzerine yeni bir medeniyet tekevvün etmiştir.

Ashâbın en önemli özelliği Sünnet'e bağlılıklarıdır. Zira bir medeniyeti inşâ eden topluluğun öncelikle kendi değerlerine bağlı olması gerekmektedir. Kendi değerlerinden uzaklaşan toplulukların başkalarını değiştirip, etkilemesi mümkün değildir. Bu sebeple sahâbîlerin âdil kabul edilmeleri son derece önemlidir. Kurucu nesil, hem kendileri değişmemeli hem de kendileri gibi düşünen ve onlara itimat eden yeni bir kuşak yetiştirmelidir. Aksi takdirde İsrailoğulları hakkında inen "Onlardan sonra hayırsız bir nesil geldi ki bunlar Kitab'a varis oldular, ama âyetleri tahrif etme karşılığında şu değersiz dünya metanını alıp 'nasılsa affa nail oluruz' düşüncesiyle hareket ettiler"⁵⁴ âyetinde haber verildiği gibi, hayırsız nesiller, seleflerinin değerlerini tahrif etmekten çekinmezler. Kendi Kitaplarını bırakarak, dünya nimetlerini tercih etme, kendi kültürel değerlerini terk ederek içinde yaşadıkları çevrenin dayattığı hayat tarzını benimseme anlamına gelmektedir. Peygamberleri izleyen nesillerin dünyevileşmelerinin ve kendi değerlerinden uzaklaşmalarının temel sebebi, "Kendilerinden sonra yerlerine öyle bir nesil geldi ki namazı zayi ettiler, şehvetlerinin peşine düştüler. İşte bunlar da azgınlıklarının cezasını bulacaklardır."⁵⁵ âyet-i kerimesinde belirtildiği gibi iç deformasyondur.

Peygamberlerin (a.s) misyonu arkadaşları ve takipçileri tarafından sürdürülmüştür. Allah Resûlü'nün (s.a) sohbetiyle şereflenen arkadaşları, hayatlarını onun davasını dünyanın her tarafına ve hayatın her alanına taşımaya adanmışlardır. Bu sebeple İslâm medeniyetinin önemli her ku-

⁵³ Kettani, a.g.e., III, 88.

⁵⁴ A'râf sûresi, 7/169.

⁵⁵ Meryem sûresi, 19/59.

rumunun temelinde sahâbe-i kirâmın izi, katkısı ya da mührü bulunmaktadır. Ashâb-ı kirâm yeni kurulan müesseseleri İslam'ın ilkelerine göre şekillendirmişler, adeta Kur'an ve Sünnet'in ruhunu eşyaya kazımışlardır.

İslam dünyasında ortaya çıkan ya da geliştirilen bir çok ilmin ilk muallimleri sahâbe-i kirâmdır. Hem dini ilimlerin hem de diğer ilimlerin ilk kurucuları ve bu ilimlerin usûlünü belirleyen ve ilk talebeleri yetiştirip, ilim ekollerini kuran sahâbîlerdir. Onlar, hem sünneti yeni kuşaklara taşıyan bir köprü, hem de ortaya çıkan yeni durumları Kur'an ve Sünnet çerçevesinde yorumlayan rehberlerdir. Bu sebeple ashâb-ı kirâm, hem sünneti koruyan hem tatbik eden hem de sünnet eksenli yorumlarıyla yenilikler ortaya koyan kurucu nesildir. Ashâbın gelecek nesiller açısından önemini bilen Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) "Size sünnetimi ve raşid ve mehdi haleflerimin sünnetini tavsiye ederim, onlara azı dişlerinizle sımsıkı sarılın, sakın ayrılmayın" buyurarak, halifelerinin uygulamalarını da sünnet olarak nitelemiştir.⁵⁶

İnanç ve düşüncede sağlam nesillerin yetiştirilmesi çok önemlidir. Ancak insan unsuru kadar önemli hususlardan birisi de imanın hayata taşınması yani müesseseleşmedir. Kurumların tesis edilmesi, yeni ilimlerin kurulması, sanat ve kültürün şekillendirilmesi gelecekte ortaya çıkabilecek sıkıntıların bertaraf edilmesi açısından son derece önemlidir. İnsanlar, medeniyeti inşa eder, daha sonra medeniyet kendi mâna ve ruhu ile bağrında yetişen insanları terbiye eder. Bu açıdan sahâbîlerin, dini kaynakları rivayeti ve yeni nesillere öğretmesi kadar önemli bir husus da İslam medeniyetinin tesisi alanında yaptıkları faaliyetlerdir.

⁵⁶ Ebû Dâvud, Sünnet 5.